

بررسی استراتژی نهضت عاشورا در ارتباط با قدرت حاکم

□ علیرضا کاظم پور^۱
□ محمد رضا شریفاتی^۲
□ محمد حسین امیدخواه^۳

چکیده

در این پژوهش ابتدا محقق به طراحی مدلی پیشنهادی با عنوان «استراتژی پیشوایان دین در ارتباط با قدرت‌های حاکم» همت گماشت و پس از تأیید و نهایی شدن آن توسط خبرگان علوم حوزوی و دانشگاهی، ضمن تقسیم نهضت عاشورا به چهارده مقطع زمانی (از زمان حضور حضرت اباعبدالله الحسین ع در مدینه پس از به خلافت رسیدن یزید ملعون تا بازگشت کاروان اسرای عاشورایی به مدینه)، به بررسی استراتژی‌های این نهضت براساس مؤلفه‌های مدل تحقیق و با استفاده از نظر خبرگان پرداخته است. این امر با توزیع پرسشنامه‌ای ۸۹ سؤالی به ۶۰ نفر از خبرگان و سپس جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها از طریق آزمون‌های α و فریدمان صورت پذیرفت و نتایج آن به طور مفصل ارائه گردید. لازم به توضیح است نتایج این پژوهش صرفاً ناشی از

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۶/۲۷ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۹/۰۹.

۱. دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی دانشگاه تهران kazempour22@gmail.com

۲. دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه آزاد تهران مرکزی، مدرس دانشگاه

mr.sharifani@yahoo.com

hossein.omid@gmail.com

۳. دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی دانشگاه تهران

نمونه انتخاب شده است و نمی‌توان آن را به طور قطعی به استراتژی‌های حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام نسبت داد.

استراتژی شهادت طلبی از استراتژی‌های قیام در روز عاشورا عنوان مهم‌ترین (بالاترین امتیاز) استراتژی را در میان تمامی مقاطع به خود اختصاص داده است و کاربردی‌ترین استراتژی نیز که در هفت مقطع زمانی دیده می‌شود، استراتژی دفاع از استراتژی کلان قیام می‌باشد.

در مقاطع قبل از شهادت حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام از انواع استراتژی‌های کلان: قیام، مبارزة کلامی و خلق فرست، بیشترین اهمیت را داشته‌اند که از این میان، استراتژی‌های شهادت طلبی، دفاع، افشاگری، ارشاد، حضور مؤثر و هجرت را می‌توان نام برد و در مقاطع پس از شهادت اباعبدالله الحسین علیه السلام از انواع استراتژی‌های کلان: مبارزة پنهان و مبارزة کلامی بیشترین اهمیت را در نهضت عاشورا داشته‌اند، که از این میان می‌توان به استراتژی‌های صبر، افشاگری و ذکر مصیبت اشاره نمود.

واژگان کلیدی: استراتژی، مدیریت استراتژیک، پیشوايان دين، نهضت عاشورا، حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین رموز موفقیت رهبران و مصلحان بزرگ در طول تاریخ بشر برخورداری آنان از آئین سیاسی، اجتماعی و یا دکترین است که براساس آن سیر و روند حرکتی خود را ساماندهی کرده و جامعه مطلوب خود را محقق می‌سازند. در این راستا امام حسین علیه السلام بدون تردید یکی از بزرگ‌ترین مصلحان و تاریخ سازان حیات بشر بوده که رفتار سیاسی و اجتماعی خود را مبنی بر ارکان و پایه‌هایی قرار داد که تا پایان حیات بشر روی این کره خاکی استمرار خواهد داشت و همواره به عنوان الگویی الهام‌بخش جوامع انسانی را حیات و روشنایی می‌بخشد.

چالش اساسی و مهمی که به طور معمول سد راه ولایت مداران الهی بوده است و همواره تلاش و کوشش آنان را برای برپایی حکومت دینی با مشکل رو به رو ساخته بود، فتنه‌گری دنیاپرستان و سکولارماهابان در مقابله با جامعه اسلامی و مشروع بوده است که انبیاء و اولیاء الهی علیهم السلام را با ترفندها و شیطنت‌های

فراوانی، مورد هجمه قرار می‌دادند. این افراد در حقیقت با ولایت الهی در جدال بودند و حاکمیت دین و معنویت را به کلی انکار می‌کردند و حوزه دین را در مسائل شخصی و فردی خلاصه می‌نمودند. این درحالی بود که فقط کسانی که از طرف خدا مأذون به حکومت و فرمان‌روایی باشند، حق حاکمیت بر مردم را خواهند داشت و هر کسی به غیر از این اولیاء الهی علیهم السلام، بخواهد حکمرانی نماید، ماهیتی جز طاغوت نخواهد داشت. قرآن کریم تمامی خلافت‌ها را مخصوص انبیاء و اوصیای آنان علیهم السلام معرفی می‌کند و حق حاکمیت و قانون‌گذاری را از آن ایشان می‌داند، چنان که در مورد حضرت داوود علیه السلام می‌فرماید:

﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَ لَا تَتَبَعِ الْهُوَى فَيُضِلُّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (ص/۲۶)؛ ای داوود ما تو را خلیفه و حاکم در روی زمین قرار دادیم، پس بین مردم به حق و حقیقت حکم و قانون‌گذاری کن و از هوی و هوس تبعیت مکن که تو را از راه خدا بازدارد.

در همه دوران زندگی بشری، حق و باطل در ستیزه بوده‌اند و باطل، چه در زمینه افکار و عقاید، چه در بعد رفتاری و اخلاقی و چه در محور حکومتی و اجتماعی، پدیده‌ای بوده است که همه انسیاء و اوصیاء الهی علیهم السلام با آن مبارزه کرده‌اند. امام حسین علیه السلام در زمان خویش، با باطلی آشکار همچون حکومت بیزید روبه رو بوده و تکلیف ایشان مبارزه با این حکومت فاسد و عملکردهای متکی به باطل در جامعه بوده است. آن حضرت علیه السلام یکی از زمینه‌های قیام خویش را این گونه معرفی می‌فرماید (مجلسی، ۱۳۶۹، ۴۴/۳۸۱):

«آیا نمی‌بینید که به حق عمل نمی‌شود و از باطل پرهیز نمی‌کنند؟ پس باید به استقبال شهادت رفت».

در آن زمان، بدعت و تحریف به حد اعلای خود رسیده بود و حکومت امویان در خط مقدم زدودن سنت‌های الهی و احیای بدعت‌های شیطانی قرار

داشت و امام حسین علیه السلام، برای مبارزه با این باطل، قدم در راه جهاد و شهادت گذاشت، چرا که می‌دید سنت مرده است و بدعوت‌ها زنده شده‌اند. آن حضرت علیه السلام در سفر خود به کربلا، در نقط مهمی کلام رسول خدا علیه السلام را، که دستور به مقابله با حکومت باطلان و بدعوت‌ستیزی می‌دهد، بازگو و سپس آن را بر حکومت یزید تطبیق فرمود، چرا که پیرو شیطان و مخالف خدا شده‌اند و دست به فساد و ظلم آلوده‌اند و آن حضرت علیه السلام، تکلیف باطل‌ستیزی را به صورت کلی و همیشگی در میان امت اسلامی روشن ساخته و تصریح فرمود که در برابر قدرت‌های باطل، نباید سکوت و سازش کرد.

امام حسین علیه السلام، با عملکرد مثبت و عظیم خود ثابت نمود که اسلام، دینی است که بعد سیاسی آن بسیار نیرومند است، احکامی که جنبه اجتماعی و سیاسی دارد و نقشی که یک مسلمان در قبال موضوع حق و باطل بر دوش دارد و نیز اهمیت مسئله حکومت و رهبری و دخالت مردم در سرنوشت اجتماعی خویش و نظارت بر روند کار حاکمان و مسؤولان امور، از ابعاد وسیع این بعد سیاسی اسلام می‌باشد. در حقیقت نهضت عاشورا، حرکتی انقلابی علیه انحراف سیاسی و دینی حکام مستبد به شمار می‌رود و پاسخی به این گونه سؤال‌هاست که «حاکم شایسته کیست؟ صفات رهبر مسلمانان کدام است؟ وظیفه حکومت در قبال مردم چیست؟ معیارها و بنایهای ساختار سیاسی جامعه چیست؟». حضرت سید الشهداء علیه السلام با قیام خونین خویش پاسخ تمامی آنها را به خوبی ارائه فرمود. آن حضرت علیه السلام در هنگامی که حقایق و معارف اسلامی و فرقانی، دست‌خوش تحریفات و تغییرات فراوان شده بود، احکام نورانی اسلام، به ویژه بعد سیاسی – اجتماعی آن را زنده نمود (صالحی، ۱۳۸۵، کیهان).

بیان مسئله

این تحقیق به دنبال کشف استراتژی پیشوایان دین (رهبران ولایی) در ارتباط با قدرت‌های حاکم در قالب مدلی مفهومی است و به دنبال آن به بررسی ارتباط

مؤلفه‌های مدل ارائه شده با استراتژی‌های نهضت عاشورا می‌پردازد. پیشوايان دين علاوه بر ویژگی رهبران کاريزما (حمایت و اطاعت پیروانشان) از علم و دانشی ازلی بخوردارند که يك موهبت الهی است و براساس سنتی که لایتغير است، در راه دین خدا عمل به صواب می‌کنند. اینان همواره سعادت بشر و خود را دنبال می‌نمایند و این دو (سعادت بشر و سعادت خود) را در یکسو می‌بینند.

حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام حجت خداوند بلندمرتبه بر روی زمین بوده‌اند و بنا به همین مسؤولیت که به عهده داشته‌اند به منظور حفظ دین خدا و اصلاح امت جد بزرگوارش پیامبر اسلام علیه السلام و همچنین عمل به تکلیف خود، به منظور پایه‌ریزی قیامی علیه نظام اموی پا می‌خیزند، اما در میانه این راه پیمان‌شکنی عده کثیری از مسلمانان (ولایت گریزان) مانع می‌شود و خود این پیمان شکنان در چهره دشمن حجت خداوند ظاهر می‌گردند و او را به شهادت رسانده و اهل‌بیت پیامبر‌شان را به اسارت می‌برند. این که چرا امام علیه السلام قیام کردند و اقداماتشان بر چه اساسی بوده و چه اهدافی را دنبال می‌کردند و... از مسائلی است که به تشریح و تحلیل آنها خواهیم پرداخت.

«امامت و رهبری» از اصول و اركان مهم و محوری و حیاتی دین میان اسلام^۱ می‌باشد که در کنار سایر مبانی و اصول هویت و موجودیت اسلام را تثیت می‌کند و جامعیت این دین رهایی بخش را در همه صحنه‌ها و عرصه‌های حیات دنیایی به تجلی درمی‌آورد. این رکن مهم نه تنها در کنار سایر اركان و همراه با آنها مکمل دین و برپادارنده احکام و قوانین و ارزش‌های والای الهی می‌باشد که به دلیل نقش بنیادینی که ایفا می‌کند حافظ و نگهدار و تداوم دهنده آثار ارزش‌مند سایر اصول و مبانی دین اسلام محسوب می‌شود. یعنی وجود و نقش آفرینی اصل «امامت» است که باعث می‌شود اصل «توحید» و «عدل» و «نبوت» و «معاد» هم از جنبه‌های فکری و علمی و هم از جنبه‌های رفتاری و عملی در ابعاد و جلوه‌های گوناگون به عینیت رسند و جامعه انسانی از آثار مختلف آنها بهره‌مند

گردد. همچنین نقش عظیم و سترگ امامت و رهبری است که موجب استقرار نظام سیاسی اسلام و تشکیل حکومت اسلامی برای مهیا کردن همه زمینه‌ها و ابزار و امکانات به منظور اجرای قوانین سیاسی اجتماعی اقتصادی نظامی اخلاقی تربیتی حقوقی و قضایی و جزایی اسلام در جامعه می‌گردد.

توجه به جایگاه و نقش حیاتی و آثار گسترده اصل امامت و رهبری است که در متن فرهنگ و معارف اسلامی تعلیم و آموزش احکام و تعالیم و قوانین اسلام از وظایف امام و رهبر شمرده شده است (آمدی، بی‌تا، ۲۹/۲) و توصیه شده است که هر کس باید امام زمان خویش را بشناسد (دشتی، ۹۲) و اطاعت و فرمان‌برداری از امام اطاعت از پروردگار است (آمدی، بی‌تا، ۲۰۸/۲) و امامان گواهان بر اعمال مردم می‌باشند (آمدی، بی‌تا، ۲۰۶/۲).

همان طور که اشاره شد هدایت و رهبری مردم به عهده پیشوایان دین است، حتی زمانی که حق حکومت‌داری از آنان غصب شده باشد آنان با تمام توان در سخت‌ترین شرایط نیز به فکر هدایت انسان‌ها هستند. بدین منظور آنها در هر شرایط و موقعیتی که قرار می‌گیرند استراتژی مناسب را در پیش می‌گیرند تا به مأموریت خود و شناساندن حق و حقیقت اقدام نمایند؛ این‌اند که به سرچشمه علوم دسترسی دارند و نسبت به دیگران از آگاهی بیشتری در علوم الهی برخوردارند.

با توجه به مکاتب تدوین استراتژی که توسط مینتزبرگ و همکارانش جمع‌آوری شده است، می‌توان در این تحقیق نگاه خاصی بر مکتب شناختی داشت که تدوین استراتژی را یک فرایند ذهنی قلمداد می‌کند. بر این اساس می‌توان بیان داشت که پیشوایان دین با عنایت به ساختار ذهنی (تفسیری که از جهان و پدیده‌های آن دارند) و موقعیت معاصرشان (تأثیری که جهان بر شناخت و عملکرد آنها می‌گذارد) به تدوین استراتژی می‌پردازند و آن را ملاک عمل قرار می‌دهند. مشاهده می‌کنیم که پیشوایان دین علاوه بر ویژگی‌های

فوق، باید استراتژیست نیز باشند و از ذهنی که به علوم الهی مزین است در شکل دهی راه و روش خود بهره گیرند.

﴿۵۹﴾

نکته‌ای که لازم می‌رسد بیان گردد، وجود چشم‌انداز^۲ و مأموریت^۳ پیشوایان و حرکت آنان بر صراط حقیقت و صواب است به طوری که دقت عمل و الگوی رفتاری آنان حتی در جزئی‌ترین اعمالشان نیز قابل مشاهده است. پیشوایان دین خود را وسیله هدایت و اصلاح بشر قرار می‌دهند؛ یک رهبر ولای ممکن است خود را به قربان‌گاه بکشاند تا ضمن تحقق مأموریت خود و کسب سعادت خویشن، زمینه بیداری و موفقیت نهایی را در دوره‌ای دیگر و به دستان پیشوایی دیگر فراهم سازد.

این تحقیق تلاش دارد براساس الگوهای استراتژی‌هایی که تاکنون توسط پیشوایان دین، به ویژه حضرات معصومین علیهم السلام، در ارتباط با مدیریت سیاسی جامعه (ولایت‌ستیزان و ولایت‌گریزان) به کار گرفته شده است به تدوین مدلی پردازد تا با تحلیل شرایط هر عصری بتوان به درستی استراتژی اتخاذ شده و الگوهای مدیریتی و رفتاری پیشوایان را بازخوانی و تحلیل نمود. همان‌طور که اشاره شد آنچه که در این تحقیق بررسی می‌شود استراتژی‌های نهضت عاشورا است.

براساس مطالعات اولیه محقق، می‌توان ادعا نمود که هیچ گونه مدل جامعی در ارتباط با استراتژی‌های پیشوایان دین در ارتباط با مدیریت سیاسی جامعه وجود ندارد. بدین منظور مدل پیشنهادی حاصل از همان مطالعات و محقق ساخته در ارتباط با نحوه ارتباطات مذکور طراحی شده است که به طور مستمر با استفاده از مصاحبه‌های خبرگی به تکمیل و اصلاح آن اقدام گردید و در نهایت پرسشنامه خبرگی که در اختیار اساتید دانشگاه و حوزه قرار گرفت مدل را با روایی و اعتبار بالا مورد تأیید قرار داد. پس از به تأیید رسیدن مدل بلافاصله نهضت عاشورای امام حسین علیه السلام به ۱۴ مقطع زمانی از به خلافت رسیدن یزید تا

زمان بازگشت و استقرار کاروان اسرای عاشورایی به مدینه تقسیم‌بندی شد تا براساس مدل مفهومی محقق ساخته به بررسی استراتژی‌های نهضت عاشورا پرداخته شود. این بررسی نیز با تهیه یک پرسشنامه و توزیع آن میان خبرگان دانشگاهی و حوزوی که در زمینه نهضت عاشورا مطالعه و فعالیت تحقیقاتی داشته‌اند به انجام رسید.

ضرورت تحقیق

عاشورا نه فقط یک واقعه تاریخی است که در هزار و اندی سال پیش اتفاق افتاد، بلکه جریانی اثربخش و نقش‌آفرین در طول تاریخ بشریت است که می‌تواند زندگی انسان را معنادار سازد و چشم‌اندازهای نوینی را در سیاست و حکومت ارائه دهد. بدین سبب و با عنایت به احساس نیازی که به بازخوانی استراتژی‌های رهبران الهی به ویژه حضرت ابا عبدالله الحسین علیهم السلام در نهضت عاشورا در قالب مدل‌های مدیریت استراتژیک دیده می‌شد، محقق احساس وظیفه نمود تا در این موضوع وارد شده و زمینه‌ای را جهت فعالیت تحقیقاتی خود و دیگران در آینده فراهم سازد.

اهداف تحقیق

اهداف اصلی

۱. تهییه مدلی در ارتباط با استراتژی پیشوایان دین در ارتباط با قدرت‌های حاکم؛
۲. بررسی و تکمیل مستمر مدل پیشنهادی و در نهایت ارائه مدلی جامع به منظور تحول در نگرش محققان نسبت به استراتژی پیشوایان دین در مواجهه با قدرت‌های حاکم؛
۳. تحلیل استراتژی‌های نهضت عاشورا براساس مؤلفه‌های مدل ارائه شده در پژوهش.

اهداف فرعی

۱. بررسی جایگاه و نقش استراتژی قیام در نهضت عاشورا؛
۲. بررسی جایگاه و نقش استراتژی مبارزه کلامی در نهضت عاشورا؛
۳. بررسی جایگاه و نقش استراتژی مبارزه پنهان در نهضت عاشورا؛
۴. بررسی جایگاه و نقش استراتژی خلق فرصت در نهضت عاشورا؛
۵. بررسی جایگاه و نقش استراتژی تعامل در نهضت عاشورا.

سؤالات تحقیق

سؤال غایی پژوهش

آیا استراتژی‌های نهضت عاشورا در ارتباط با حکومت اموی مبنی بر مأموریت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام در آن مقطع تاریخی بوده است؟

سؤالات اصلی

۱. انواع استراتژی‌هایی که پیشوایان دین در ارتباط با مدیریت سیاسی جامعه اتخاذ می‌کنند کدامند؟
۲. حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام چه استراتژی‌هایی را در نهضت عاشورا به کار برداشت؟
۳. چه میزان ارتباط میان استراتژی‌های نهضت عاشورا با مؤلفه‌های مدل پیشنهادی وجود دارد؟

سؤالات فرعی

۱. جایگاه و نقش استراتژی قیام در نهضت عاشورا چیست؟
۲. جایگاه و نقش استراتژی مبارزه کلامی در نهضت عاشورا چیست؟
۳. جایگاه و نقش استراتژی مبارزه پنهان در نهضت عاشورا چیست؟
۴. جایگاه و نقش استراتژی خلق فرصت در نهضت عاشورا چیست؟

۵. جایگاه و نقش استراتژی تعامل در نهضت عاشورا چیست؟

نوع تحقیق

با توجه به این که این تحقیق به دنبال توسعه دانش کاربردی (کاربرد عملی دانش) در یک زمینه خاص (سرمد، بازرگان، حجازی، ۱۳۸۴، ۷۹) به وسیله دستیابی به اصول و قواعدی است که در موقعیت‌های واقعی و عملی به کار گرفته می‌شود، این پژوهش از منظر هدف از نوع تحقیقات توسعه‌ای و کاربردی^۴ می‌باشد و از منظر گردآوری داده‌ها نظری و تحلیل محتواست.^۵

روش تحقیق

با عنایت به بحث مدل‌سازی در این پژوهش روش مورد استفاده از آغاز اسنادی و مطالعات نظری است و سپس استفاده از روش استنادی (اجتهادی) که در حقیقت استناد به مقام‌های صلاحیت‌دار است که با استفاده از آراء خبرگان، مدل طراحی شده از جهات ضرورت و امکان عملی بودن مورد بررسی و آزمون قرار گرفته و در نهایت موضوع پژوهش براساس مدل تأیید شده با استفاده از پرسشنامه خبرگی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش، شامل اساتید حوزه و دانشگاه متخصص در مدیریت استراتژیک، علوم سیاسی، فلسفه، تاریخ، علوم قرآنی، ادیان و عرفان و همچنین مدیران و کارشناسان ارشد مطلع در موضوع پژوهش می‌باشند.

نمونه آماری و شیوه نمونه‌گیری

نمونه آماری پژوهش، اساتید حوزه و دانشگاه، مدیران ارزشی و دانشجویان مقطع دکتری می‌باشند که در حوزه موضوع تحقیق فعالیت یا مطالعه داشته‌اند.

بنابراین روش نمونه‌گیری قضاوتی است که هدف از انتخاب این روش بهره‌مندی از آراء خبرگان می‌باشد.

﴿٦٣﴾

برای تعیین حجم نمونه با استفاده از آزمون فرضیه برای یک نسبت در جامعه اقدام گردید. این روش برای جامعه‌ای نامشخص یا تا حدودی نامحدود روش علمی معتبری می‌باشد و امروزه در پژوهش‌هایی از این دست مورد استفاده و بهره برداری فراوان قرار می‌گیرد. برای تعیین تعداد نمونه مورد نظر در این پژوهش از فرمول نمونه‌گیری زیر استفاده می‌شود:

$$N = \frac{Z_{1-\alpha}^2 \cdot \sqrt{Po(1-Po)} + Z_{1-\beta}^2 \sqrt{Pa(1-Pa)}}{(Po - Pa)^2}$$

اگر

$Po = 0.5$ ، $Pa = 0.7$ ، $\alpha = 0.05$ ، $1 - \beta = 0.90$ (توان آزمون)

آن‌گاه

$$Z_{1-\beta} = 1.28 \quad , \quad Z_{1-\alpha} = 1.64$$

$$\frac{1.64^2 \cdot \sqrt{0.5(1-0.5)} + 1.28^2 \cdot \sqrt{0.7(1-0.7)}}{(0.5-0.7)^2} = \frac{2.6896(0.5) + 1.6384(0.458)}{0.04} = 52.37$$

که بدین منظور در این پژوهش ۶۰ نمونه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

توضیح: برای اطلاع از این نوع نمونه‌گیری به آدرس زیر رجوع شود:

Sample size determination in health in studies s.k Lwanage and S.Lemeshow word Health organization Geneva

ترجمه دکتر کاظم محمدی، سید حسن صانعی، تهران، انتشارات معاونت

پژوهشی وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی (۱۳۷۱).

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزارهای زیر استفاده شده است:

۱. روش کتابخانه‌ای؛

۲. روش مصاحبه‌های خبرگی سازمان یافته برای بررسی و اعتباری‌خشی ساختاری و محتوای مؤلفه‌ها و مصادر استخراج شده مدل؛

۳. پرسشنامه: از نوع پرسشنامه لیکرتی است مشتمل بر ۸۹ سؤال، که ۱۹ سؤال به بررسی ابعاد عینی و ذهنی پیشوايان می‌پردازد و ۶۰ سؤال به منظور بررسی استراتژی‌های مدل در ۱۴ مقطع از نهضت عاشورا طراحی شده است که هر سؤال در این بخش به لحاظ وجود استراتژی‌های خرد برای هریک از ۵ استراتژی کلان در مدل در زمان پاسخ‌گویی صاحب‌نظران می‌باشد به استراتژی‌های فرعی، که در مجموع ۲۲ مورد بودند، در مقاطع زمانی تعریف شده نهضت عاشورا پاسخ‌گو می‌بودند که در نتیجه می‌توان گفت هر فرد در بخش استراتژی‌های پرسشنامه نظر خود را در ارتباط با ۳۰۸ سؤال اعلام داشته است.

شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده، علاوه بر روش‌های ناظر به مطالعات کیفی (طبقه‌بندی، تلخیص، ترکیب اطلاعات و...) متناسب با سطوح مؤلفه‌های مدل که در بیان مسأله مطرح شد، از روش‌های آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین و...) استفاده می‌شود و همچنین از نرم‌افزار Spss به منظور انجام آزمون‌های مورد نیاز پژوهش استفاده خواهد شد.

لازم به توضیح است که در بخش مصاحبه‌ها نیز از روش تحلیل محتوا^۹ استفاده می‌شود.

روایی و پایایی پرسش‌نامه

علاوه بر کنترل اولیه‌ای که در مورد سؤال‌های پرسش‌نامه به منظور تعیین نکات مبهم، انجام می‌شود، بسیار مطلوب است که قبل از استفاده از پرسش‌نامه به صورت نهایی آن را به صورت آزمایشی اجرا کرد تا از این طریق اطمینان نسبی به روایی و پایایی پرسش‌نامه جهت اندازه‌گیری متغیرها کسب نمود.^{۶۵}

روایی یا اعتبار

با هدف این که پرسش‌نامه تحقیق واقعاً همان ویژگی‌های مورد انتظار را اندازه‌گیری نماید، پس از تهیه پرسش‌نامه، پرسش‌نامه به تعدادی از اساتید حوزه و دانشگاه (۳۰ نفر) ارائه و از آنها در خصوص نوع سؤالات، تعداد سؤالات، همبستگی سؤالات با تحقیق نظرسنجی گردید، سپس با جمع‌آوری و دسته‌بندی آراء تغییرات مورد نظر در پرسش‌نامه اعمال گردید (از ۲۸ پرسش‌نامه تکمیل و عودت داده شده، ۹۱/۴ درصد پرسش‌نامه مذکور را تأیید نمودند) و بدین صورت پرسش‌نامه تحقیق مورد تأیید و اطمینان قرار گرفت.

پایایی یا اعتماد

در این تحقیق به منظور سنجش پایایی پرسش‌نامه یک مرحله پیش آزمون انجام گرفت؛ بدین صورت که ابتدا ۳۰ پرسش‌نامه جمع‌آوری گردید و پس از وارد کردن داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS 16 ضریب پایایی (آلfa کرونباخ محاسبه گردید).

در این تحقیق آلfa کرونباخ مورد محاسبه برابر ۰/۹۱ بود که نشان‌گر پایایی پرسش‌نامه مورد استفاده در تحقیق می‌باشد.

مروری بر ادبیات تحقیق تعریف استراتژی

استراتژی در مرحله نخست، پیش از آن که واژه‌ای سیاسی تلقی شود، اصطلاحی نظامی به نظر می‌رسد. به طور کلی، علوم نظامی، یعنی مطالعه و کاربرد قواعد و اصول جنگی، که برای نیل به موفقیت در عملیات نظامی طراحی می‌شود، از دو شاخه اصلی تشکیل می‌شود؛ استراتژی - در این مفهوم خاص - به عملیات نظامی در سطح وسیع^۷، و تاکتیک به عملیات نظامی در سطح محدود^۸ دلالت دارد.

واژه استراتژی از ریشه یونانی strategema است که خود از واژه strategos به معنای ژنرال ارتش مشتق شده است. stratos به معنای ارتش و ago به معنای هدایت است. بنابراین واژه مزبور به معنای هدایت ارتش می‌باشد.

به لحاظ تاریخی نیز strategos عنوان افسران عالی رتبه ارتش بیزانس بوده که یک منطقه نظامی^۹ - مترادف با یک سپاه نظامی مدرن - تحت فرمان آنها قرار داشته است. به طور معمول strategos حاکم منطقه‌ای نظامی بود که نیروهایش را در آنجا گرد می‌آورد یا پایگاه نیروهایش را در آنجا قرار می‌داد، اما در عمل stratagem به مفهوم هر اقدام یا مانوری اطلاق شد که هدف آن فریب یا غافل‌گیری دشمن باشد و در نتیجه استراتژی نیز یک روشن، طرح یا stratagem برای نیل به یک هدف تعریف شد.

مفهوم استراتژی، محدود به بعد نظامی نیست. در کنار استراتژی نظامی، از استراتژی ملی بحث می‌شود که به معنای هنر و علم توسعه و استفاده از منابع سیاسی، اقتصادی، روانی، اجتماعی و نظامی مورد نیاز در زمان جنگ و صلح برای تأمین حداکثر حمایت از سیاست‌های ملی و در صورت وقوع جنگ، افزایش احتمال پیروزی و پیامدهای مساعد آن است. انجمان مطالعات عالی نظامی وابسته به پنتاگون یا وزارت دفاع آمریکا نیز در سال ۱۹۶۳ تعریف مشابهی از استراتژی به دست داد: «استراتژی علم و فن توسعه و کاربرد قدرت‌های

سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت به هنگام صلح و جنگ و به منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال پیروزی و تقلیل احتمال شکست است».^(۶۷)

مفهوم استراتژی در سازمان‌ها

هر سازمانی به طور معمول راه‌ها و الگوهای مختلفی برای فعالیت‌های خود پیش رو دارد و می‌خواهد مناسب‌ترین آنها را برای هدایت عملیات انتخاب نماید. الگوها و شیوه‌ها و گزینه‌هایی را استراتژیک می‌گویند که مدیران و برنامه‌ریزان سازمان باید به تجزیه و تحلیل و ارزیابی آن پرداخته و در نهایت یکی از آنها را به عنوان استراتژی سازمان برگزینند.

استراتژی را حداقل می‌توان از دو دیدگاه تعریف نمود؛ از نقطه نظر این که سازمان قصد انجام چه کاری را دارد، و همچنین از نقطه نظر این که سازمان سرانجام چه کاری را انجام می‌دهد، اعم از این که اقدامات مورد نظر بوده یا خیر؟ از نقطه نظر اول، استراتژی برنامه‌ای جامع برای تعریف و دست‌یابی اهداف یک سازمان و اجرای مأموریت خود می‌باشد و از نقطه نظر دیدگاه دوم استراتژی الگوی پاسخ‌های سازمان به محیط خود در طول زمان می‌باشد

.(Yoginder, 1990, p. 259)

لرند، کریستنسن، اندروز و گوث می‌گویند: «برای ما استراتژی الگوی اهداف، منظور یا مقاصد، و خط مشی‌ها و طرح‌های عمدۀ برای دست‌یابی به این اهداف است، که به طریقی بیان شده که بتوان توضیح داد که مؤسسه در حال انجام چه کاری یا شروع به آن است و نوعی که هست یا می‌خواهد بشود (Christensen, 1989, p.15)»، و یا در این دیدگاه به گونه‌ای کامل تر مینتزرگ، کوئین و گوشال طرح می‌نمایند: «استراتژی سازمان عبارت است از الگوی تصمیمات سازمان، که بیان‌گر و مشخص کننده هدف‌ها و مقاصد سازمان و منشأ سیاست‌های اصلی و برنامه‌هایی برای نیل به این هدف‌هاست و این الگو

همچنین دامنه و نوع فعالیت‌های سازمان و نیز شیوه سازمان‌دهی منابع اقتصادی و انسانی آن را در راستای دست‌یابی به مقاصد آن و تأمین خواسته‌های سهامداران، کارکنان، مشتریان و گروه‌های ذی‌نفع تعریف می‌نماید (Mintzberg and et.al, 1978, p.51).

اسمیت و والش استراتژی را به عنوان مسیرهایی با جایگرین‌های مختلف آن برای رسیدن به اهداف و مقاصد توصیف می‌کنند (Smith and Walsh, 1978, p.19). آلفرد چندر استراتژی را تعیین هدف‌های بلند مدت سازمان و اتخاذ مجازی تصمیم‌گیری و تخصیص منابعی که برای تحقق آن هدف‌ها ضرورت دارد تعریف می‌کند (Chandler, 1962, p.13).

بنا به نظر اندروز استراتژی «این که سازمان کدام کار را انجام می‌دهد و یا می‌خواهد انجام دهد، چه نوع سازمانی است و یا می‌خواهد باشد را تعریف کرده، هدف و تمامی وظایف و روش‌های لازمه برای تحقق بخشیدن به آنها را مشخص می‌کند» (Anderws, p.p.28-35).

صاحب‌نظر دیگری بنام دیوید همپتون می‌نویسد: استراتژی برنامه‌ریزی امکانات است، که شامل تشخیص و آرایش توانایی‌های سازمانی برای استقرار پیروزمندانه آن در شرایط محیطی متفاوت است (ایگورانسف و جی و..., ۱۳۷۵، ۱۲).

آقای هنری مینتزبرگ با یک نگاه کلان و جامع معتقد است واژه استراتژی به گونه‌های مختلف به کار می‌رود، ولذا باید تعاریف مختلفی را برای آن پذیریم. از این رو وی پنج تعریف را برای استراتژی تحت عنوان پنج حرف پی در استراتژی^{۱۰} مطرح کرده است که به طور مختصر به تعریف هر یک از آنها پرداخته می‌شود (Mintzberg and et.al, p.p.80-85).

۱. استراتژی به مفهوم یک برنامه^{۱۱}

معنایی که به طور عام از کلمه استراتژی در ذهن هر کسی تداعی می‌شود این

است که استراتژی، همان برنامه است و به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که به شکل آگاهانه و به منظور رسیدن به هدفی خاص اتخاذ می‌گردد یا دستورالعمل‌هایی است که نحوه عملکرد در شرایطی خاص را نشان می‌دهد. لذا در این مفهوم استراتژی راهی برای رسیدن به آینده مطلوب می‌باشد.

۲. استراتژی به مفهوم ترفند^{۱۲}

استراتژی‌ها نیز همانند برنامه‌ها، ممکن است مفهوم کلی یا خاص داشته باشند. یکی از معانی این کلمه که به صورت خاص به کار می‌رود عبارت است از استراتژی به مفهوم ترفند. در این مفهوم، استراتژی مانوری برای مقابله با رقبا محسوب می‌شود که به قصد فریب رقیب انجام می‌گیرد.

۳. استراتژی به مفهوم یک الگو^{۱۳}

در این تعریف، استراتژی به عنوان الگویی که اقدامات در خلال آن پی‌گیری شده‌اند تعریف شده است. در این معنی استراتژی به عنوان رفتار هماهنگ در طول زمان مورد نظر می‌باشد.

۴. استراتژی به مفهوم موضع^{۱۴}

چهارمین تعریف استراتژی از نگاه میتزرگ، استراتژی به مفهوم موضع یا موقعیت است. در این تعریف استراتژی یعنی تعیین نمودن موقعیت سازمان در محیط، به عبارت دیگر انتخاب بازار خاص برای محصول خاص. بر طبق این تعریف، استراتژی نوعی عامل واسطه محسوب می‌شود که موجب همگونی شرایط درون سازمان با شرایط محیطی می‌گردد. لذا این تعریف به عوامل خارجی سازمان توجه داشته و با تعیین موقعیت سازمان در محیط خارج ارتباط دارد و در پی موقعیتی معمولی و عینی برای سازمان می‌باشد.

۵. استراتژی به مفهوم چشم‌انداز^{۱۵}

در حالی که تعریف چهارم از واژه استراتژی به عوامل خارجی توجه دارد، تعریف پنجم این واژه به عوامل داخلی سازمان توجه دارد. در این تعریف استراتژی به منزله چراغ راهنمایی است برای تصمیم‌گیری‌های اساسی، چون با داشتن تصویری روشن از جهت حرکت سازمان با اطمینان خاطر بیشتری می‌توان قدم برداشت و خطرها را پذیرفت. در این تعریف، استراتژی با ارائه تصویری مثبت و تلاش برانگیز از آینده سازمان و تأکید بر اعتقاد عمیق مدیریت در ساختن و تحقق آینده، الهام بخش فعالیت‌های کارکنان سازمان است.

استراتژی در اسلام

پس از هجرت پیامبر اکرم ﷺ و تشکیل جامعه اسلامی در مدینه تا پایان عمر آن حضرت ﷺ جنگ‌های متعددی میان مسلمانان و کفار روی داد. اصولاً در جامعه اسلامی شخص پیامبر ﷺ به عنوان رهبر جامعه سیاست کامل یا جامع را براساس اهداف قرآن و وحی الهی تنظیم می‌کرد. هدف کلی، گسترش اسلام و خیر و صلاح و بازداشت از کفر، فساد و زشتی‌ها بود و نهایتاً تنها ابزار نیل به این اهداف، ابزار نظامی نبود و در کنار آن از ابزار فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و... نیز استفاده می‌شد.

از متن قرآن مجید و سنت پیامبر ﷺ می‌توان به اصولی استراتژیک دست یافت که هم اکنون نیز مورد تأیید بسیاری از استراتژی‌های است و در استراتژی ملی کشورهای مختلف به کار گرفته می‌شود. اهم این اصول را به این شرح می‌توان مطرح ساخت:

۱. افزایش قدرت نظامی در زمان صلح و جنگ

در قرآن کریم آمده است که «وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا أَسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ». در معنای قوه، به تهیه تیر و کمان و شمشیر و سلاح یا کسب مهارت در

تیراندازی اشاره شده است. اما واژه «قوه» به طور کلی به معنای نیرو و در عین حال کسب مهارت است؛ این نیرو می‌تواند در اوضاع و احوال متفاوت زمانی و مکانی، معنای و مفاهیم مختلفی بیاید و به نوع خاصی از ابزارهای نظامی محدود نمی‌شود و در عین حال مهارت در کاربرد این نیرو نیز ضروری است «رباط الخیل» را بهترین وسیله نقلیه معنا می‌کنند که در زمان نزول قرآن اسب‌های نیرومند را شامل می‌شده است ولی می‌تواند در زمان‌های مختلف و بنا به ضروریات زمانی به هر نوع وسیله ترابری سریع السیر معنا گردد.

یکی از محققان، در تفکیک میان این دو مقوله یعنی نیرو و وسیله نقلیه می‌گوید که امروز نیز در استراتژی، قدرت آتش و حرکت هر دو مطرح است. قدرت آتش منوط به قوه است اما حرکت یعنی رباط الخیل (استراتژی ملی، ۳۱).

۲. بازدارندگی

در ادامه آیه فوق چنین آمده است: **﴿تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَ اللَّهِ وَ عَدُوِّكُمْ﴾**. در این جا هدف از فراهم آوردن تیر و تجهیزات و سلاح و ادوات، شکست یا تسليم دشمن ذکر نشده است، بلکه نیل به بازدارندگی منظور بوده است: دشمنان خدا و دشمنان خود را بترسانید تا از تجاوز باز بمانند. این نکته‌ای است که در استراتژی‌های ملی قدرت‌های بزرگ خصوصاً پس از جنگ جهانی دوم بر آن تأکید شده است.

۳. ترجیح صلح در موارد ممکن

در تاریخ اسلام با «غزوات» متعددی رو به رو می‌شویم که هیچ درگیری نظامی در آنها روی نداده است. برای مثال، در نخستین غزوه تاریخ اسلام به نام «الابوا» با وجودی که پیامبر ﷺ همراه با ۲۰۰ سوار و پیاده از مدینه خارج شده بودند، با تقاضای صلح دشمن یعنی بنی حمزه موافقت کردند و به مدینه بازگشتند. پس از آن نیز در محلی به نام عشیره با وجود لشکرکشی علیه کاروان قریشیان، با

پذیرش تقاضای صلح آنها در گیری روی نداد.

صلح حدیبیه در سال ششم هجرت نشان دهنده وضعیتی است که در آن دادن امتیاز وقت برای استفاده از موقعیت بهتر رزمی و در عین حال کسب امتیاز متقابل (به رسمیت شناخته شدن جامعه اسلامی) ترجیح داده می‌شود و با فراهم آمدن اوضاع و احوال مناسب، اقدام برای پیروزی جنگی بدون استفاده گسترده از نیروی نظامی برای فتح مکه صورت می‌گیرد.

۴. ضربه به قدرت اقتصادی دشمن

در بسیاری از غزوات تاریخ اسلام، از جمله در ذات الرقاع، شاهد هستیم که هدف مسلمانان ضربه به نفرات دشمن نبوده است، بلکه می‌خواسته اند قدرت اقتصادی طرف مقابل را مورد هجوم قرار دهند و تضعیف کنند (شهیدی، ۱۳۶۳، ۵۹).

۵. فریب دشمن

استفاده از تاکتیک‌هایی جهت فریب دشمن برای زیاد نشان دادن قدرت نیروهای خودی و یا پنهان ساختن اهداف واقعی در تاریخ غزوات اسلام دیده می‌شود که از جمله می‌توان به تغییر چهره نفرات خودی به نحوی که دشمن تحت تأثیر قرار گیرد، اشاره کرد. در مواردی از اصحاب خواسته می‌شد با رنگ کردن مو و محاسن خود چهره جوانان را بیابند تا دشمن بیش از پیش از آنان بهراسد. در ماه رجب سال دوم هجرت پیامبر ﷺ گروهی را به فرماندهی عبدالله بن جحش به نخله فرستاد تا در کمین کاروان قریش باشند. تعدادی از افراد این گروه با تراشیدن سر خود چنین وانمود کردند که عازم عمره هستند و به این ترتیب توانستند دشمن را غافل گیر کنند (واقدی، ۱۳۶۱، ۱۰-۱۱).

۶. ایجاد تفرقه در صفوف دشمن

در جنگ خندق یا احزاب، سپاه اسلام باید با اتحادیه یا ائتلافی از گروههای مختلف رو به رو می‌شد. در چنین شرایطی ایجاد تفرقه در اتحاد دشمنان از اصول ضروری جنگ است. در این راستا پیامبر ﷺ کوشید روابط یهودیان بنی قریظه با مشرکان مکه را تیره سازد و با بدین کردن آنان نسبت به یکدیگر و بی‌اعتماد ساختن بنی قریظه به دوام اتحاد نظامی شان با کفار مکه در آنها تزلزلی ایجاد کند. یکی از افراد قبایل بیابان گرد که با بنی قریظه دوست بود، اسلام آورد اما کسی از مسلمان شدن او آگاه نبود. وی مأمور شد ولو با گفتن دروغهای مصلحت‌آمیز بنی قریظه را نسبت به قریش بدین کند و در عین حال نزد قریش رفت و به آنان هشدار داد که بنی قریظه در صدد خیانت به ائتلاف خود با آنها هستند. به این ترتیب متحدان از خیانت به طرف مقابل بیناک شدند و از اتحاد صفوف دشمن جلوگیری شد (فارسی، ۱۳۶۳، ۴۶۸-۴۷۶).

۷. توجه به حفظ روحیه خودی و تضعیف روحیه دشمن

توجه به حفظ روحیه خودی و تلاش برای تضعیف روحیه دشمن در همه رویارویی‌های نظامی پیامبر ﷺ با دشمنان دیده می‌شود. یکی از عواملی که به بالا بودن روحیه در ارتش اسلام کمک می‌کرد، داوطلبانه بودن شرکت در غزوات و سریه‌ها بود. برای نمونه در دستورالعمل پیامبر ﷺ برای عبدالله بن جحش در سریه نخله آمده بود: «هیچ یک از یاران خود را مجبور نکن که حتماً با تو بیایند». این یکی از نکاتی است که صرفاً پس از انقلاب فرانسه در غرب مورد توجه قرار گرفت.

نمونه‌ای از تضعیف روحیه دشمن و بالا بردن روحیه نیروهای خودی را می‌توان در جنگ احمد دید. در این جنگ کفار به رهبری ابوسفیان فریاد «اعل هبل» (ای هبل سرفراز باش) سر دادند. پیامبر ﷺ فرمود به او پاسخ دهید: «الله

مدل مفهومی تحقیق

مفاهیم مدل

اعلی و اجل» تا از این طریق با خنثی ساختن تلاش دشمن برای تضعیف روحیه مسلمانان، روحیه ایشان تقویت شود (شهیدی، ۱۳۶۳، ۵۹-۶۰).

مدل: یک سری اجزاء و روابط بین آنها را در دنیای واقعی عنوان می‌کند. مدل، ساده شده دنیای واقعی است.

مدل ایده‌آل: مدلی است که بتواند تمامی اجزاء یک سیستم و تمامی روابط اجزاء را مشخص کند. در عمل چنین مدلی نمی‌توان داشت و اگر مدلی داشته باشیم که بتواند تا ۷۰ درصد روابط بین اجزاء را مشخص کند مدل خوبی خواهد بود، ولی ۱۰۰ درصد امکان پذیر نیست (یا حداقل به سختی می‌توان به چنین مدلی دست یافت).

استراتژی: ابزار و روش رسیدن به هدف.

استراتژیست: فردی که با بهره‌گیری از دانش و معلومات خود به راه کارهایی به منظور دست‌یابی به اهداف می‌اندیشد.

رهبری: فردی که از قدرت نفوذ بر مرئوسان از طریق برقراری ارتباط با آنان به منظور تحقق اهداف برخوردار می‌باشد (الوانی، ۱۳۸۲، ۱۳۷).

رهبر کاریزم: رهبری که از حمایت و اطاعت پیروانش بهره‌مند است (مورهد - گری芬، ۱۳۸۲، ۳۰۱).

پیشوای: رهبری که ضمن بهره‌مندی از حمایت و اطاعت پیروان از دانش و بینشی عمیق برخوردار است.

پیشوایان دین (رهبران ولایی): رهبرانی که ضمن بهره‌مندی از حمایت و اطاعت پیروانشان از دانش و بصیرتی از جانب پروردگار جهانیان برخوردار می‌باشند و به در ک سنت‌های الهی نائل آمده‌اند. این گونه افراد حق ولایت و

سرپرستی بر مردم را دارند.

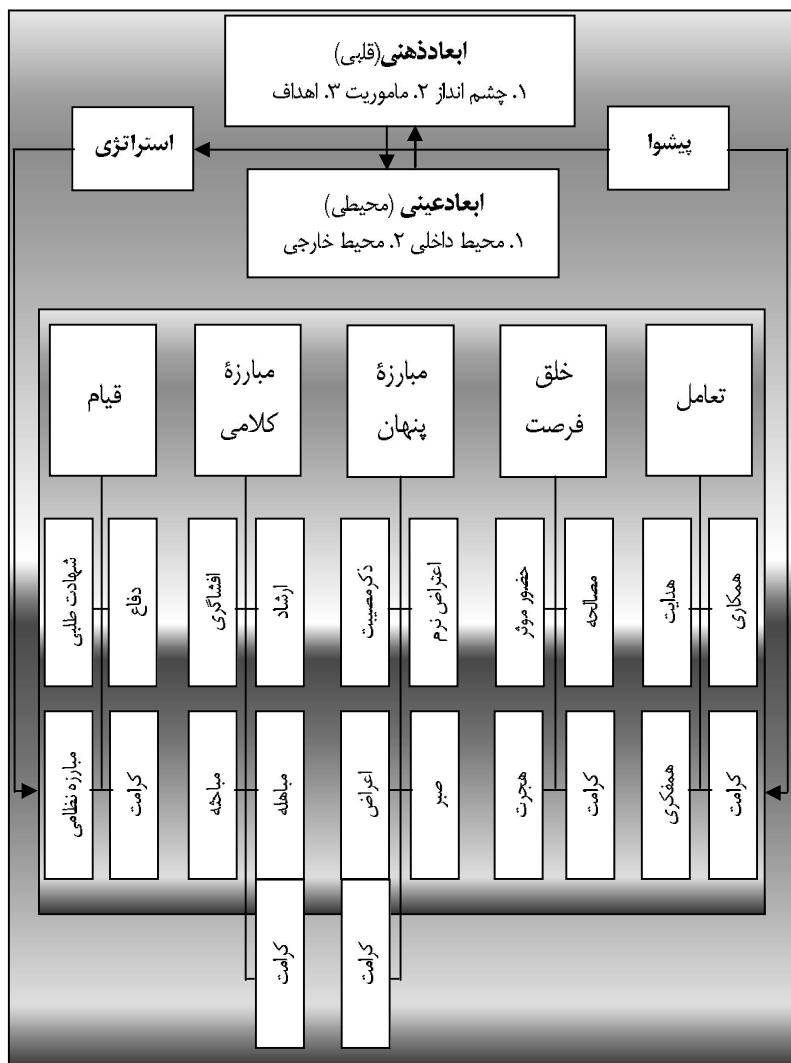
قدرت‌های حاکم: حاکمان و تمامی افرادی که در جامعه اسلامی زمام امور را به عهده دارند و یا از آن منفعت می‌برند. اینان به منظور حفظ و افزایش منافع خود به دور بودن حکومت از دستان رهبران الهی راضی و خشنودانه این افراد شامل دو دسته‌اند؛ یکی ولایت‌ستیزان و دیگری ولایت‌گریزان. دسته‌ای اول که با ولایت سرستیزان و دشمنی دارند، اما دسته دوم با ولایت الهی معاند نیستند، اما تحمل پذیرش ولایت الهی و امتحانات آن را ندارند.

نهضت عاشورا: حركتی که حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام پس از مرگ ک معاویه به منظور اصلاح امت پیامبر ﷺ و حفظ دین خدا صورت داد.

حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام فرزند حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام و حضرت فاطمه الزهراء علیه السلام و نوه پیامبر عظیم الشأن اسلام علیه السلام است. ایشان پس از برادر بزرگوارشان امامت و ولایت بر مسلمانان را عهده‌دار شدند و در محرم سال ۶۱ هجری در کربلا به شهادت رسیدند.

مدل مفهومی تحقیق (تحقیق ساخته)

﴿٧٦﴾

شکل شماره (۳-۱): مدل مفهومی (چارچوب ادارکی) - استراتژی پیشوایان دین در ارتباط با قدرت‌های حاکم (ولایت‌ستیزان و ولایت‌گریزان)

نتایج و یافته‌های تحقیق

الف - نتایج بررسی استراتژی‌های نهضت عاشورا براساس با

﴿۷۷﴾

اهمیت‌ترین استراتژی هر مقطع زمانی

اگر ما بخواهیم رتبه اول استراتژی‌ها را در هر مقطع با عنوان مهم‌ترین و کاربردی‌ترین استراتژی در آن مقطع زمانی در نظر بگیریم، بدین سبب می‌توان براساس جدول زیر به سؤالات تحقیق نیز پاسخ داد.

جدول شماره (۱۳-۵): مهم‌ترین استراتژی هر مقطع زمانی

ردیف	مقاطع زمانی	استراتژی کلان	استراتژی خرد
۱	حضور در مدینه پس از به حکومت رسیدن یزید	خلق فرصت	حضور مؤثر
۲	خروج از مدینه تا ورود به مکه	خلق فرصت	هجرت
۳	توقف در مکه	قیام	دفاع
۴	حرکت به سمت کوفه تا رسیدن خبر شهادت مسلم	مبارزة پنهان	اعراض
۵	بعد از رسیدن خبر شهادت مسلم تا مواجهه با سپاه کوفه	-	-
۶	مواجهة با سپاه کوفه تا ورود به دشت کربلا	مبارزة کلامی	ارشاد
۷	ورود به دشت کربلا تا روز عاشورا	مبارزة کلامی	افشاگری
۸	روز عاشورا	قیام	شهادت طلبی
۹	پس از واقعه عاشورا تا ورود به کوفه	مبارزة پنهان	صبر
۱۰	در کوفه و مجلس ابن زیاد	مبارزة کلامی	افشاگری
۱۱	از کوفه تا شام	مبارزة پنهان	صبر
۱۲	در شام و مجلس یزید	مبارزة کلامی	افشاگری
۱۳	از شام تا مدینه	مبارزة پنهان	صبر
۱۴	ورود و استقرار در مدینه	ذکر مصیبت	مبارزة پنهان

۱. استراتژی از نوع قیام در دو مقطع از نهضت عاشورا، یکی در زمان توقف در مکه به شکل استراتژی دفاع و دیگری در روز عاشورا به شکل شهادت طلبی، مهم‌ترین استراتژی بوده است.

۲. استراتژی از نوع مبارزة کلامی در چهار مقطع از نهضت عاشورا، یکی در

زمان مواجهه با سپاه کوفه تا ورود به کربلا، که به صورت استراتژی ارشاد و دیگر مقاطع (ورود به کربلا تا قبل از روز عاشوراء در کوفه و مجلس ابن زیاد و همچنین در شام و مجلس یزید) به شکل افشاگری مهم‌ترین استراتژی بوده است.

۳. استراتژی از نوع مبارزة پنهان در پنج مقطع از نهضت عاشورا مهم‌ترین استراتژی بوده است، که سه مورد از آغاز اسارت تا ورود به کوفه، از کوفه به شام و از شام تا مدینه به شکل صبر، از مکه به سمت کوفه به صورت اعراض و در زمان ورود و استقرار در مدینه استراتژی ذکر مصیبت دیده می‌شود.

۴. استراتژی از نوع خلق فرصت در دو مقطع از نهضت عاشورا، یکی در زمان حضور در مدینه پس از به حکومت رسیدن یزید به شکل حضور مؤثر و دیگری در زمان حرکت از مدینه به مکه به شکل هجرت، مهم‌ترین استراتژی بوده است.

۵. استراتژی از نوع تعامل در هیچ یک از مقاطع نهضت عاشورا جزء مهم‌ترین استراتژی‌ها نبوده است.

۶. در مقطع پس از شنیدن خبر شهادت مسلم علیه السلام تا مواجهه با سپاه کوفه هیچ یک از استراتژی‌های مطرح شده امتیاز لازم را کسب ننموده‌اند که می‌توان دلایل متفاوتی را برای آن در نظر آورد. از آن جمله این که:

۱. این مقطع زمانی با مقطع قبل از آن پیوند دارد و تغییری در استراتژی قبلی رخ نداده است؛

۲. تاریخ اطلاع شفافی در این زمینه ارائه نداده است؛

۳. پاسخ دهنده‌گان اطلاع کافی و منسجم در ارتباط با این مقطع را نداشته‌اند؛

۴. مؤلفه دیگری از ذهن محقق دور مانده که در این مقطع به کار رفته است.

۷. در طول ۱۴ مقطع استراتژی کلان، مبارزة پنهان بیشترین اهمیت را داشته است و از میان استراتژی‌های آن صبر بیشترین کاربرد و اهمیت را داشته است.

۸. تا قبل از شهادت امام حسین علیه السلام از انواع استراتژی‌ها، قیام، مبارزة کلامی و خلق فرصت بیشترین اهمیت را داشته‌اند که از این میان استراتژی‌های شهادت طلبی، دفاع، افشاگری، ارشاد، حضور مؤثر و هجرت را می‌توان نام برد.

۹. پس از شهادت امام حسین علیه السلام از انواع استراتژی‌ها، مبارزة پنهان و مبارزة کلامی بیشترین اهمیت را در نهضت عاشورا داشته‌اند که از این میان استراتژی‌های صبر، افشاگری و ذکر مصیبت را می‌توان نام برد.

ب - نتایج بررسی استراتژی‌های نهضت عاشورا در روز عاشورا

جدول شماره (۱۴-۵): رتبه‌بندی استراتژی‌های نهضت عاشورا در روز عاشورا

ردیف	متغیر	رتبه
۱	شهادت طلبی	۱
۲	کرامت (مبارزة کلامی)	۲
۳	ارشاد	۳
۴	کرامت (خلق فرصت)	۴

همان گونه که در جدول بالا قابل مشاهده است، استراتژی شهادت طلبی در روز عاشورا رتبه اول را دارد، که با مراجعه به فصل چهارم و ضمائم پژوهش می‌توان دریافت که این استراتژی با امتیاز بسیار بالایی تأیید شده که نشان از اهمیت بالای آن در نهضت عاشورا و به ویژه در روز عاشورا دارد. امام حسین علیه السلام در راه حفظ اصول دین خدا با تمام جان و توان و دارایی ایستاد و تسليم‌ناپذیری در برابر دشمنان خدا و شریعت او را به نمایش گذاشت. این اقدام امام علیه السلام عمل به مأموریت خطیر ایشان در تفکیک میان حق و باطل بود و با خون

پی‌نوشت‌ها

پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال پنجم و پنجم، شماره هفدهم (پیاپی ۱۰۷)، زمستان ۱۳۹۴

خویش ضرورت تبعیت از حق را در تمامی زمان‌ها نشان دادند.

حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام در روز عاشورا با انواع سخن به بیان اشکالات و انحرافات اعتقادی و عملکردی حکومت پرداختند، اما گوش‌هایی که شکم‌هایشان از حرام پر بود قادر به دریافت سخنان آن بزرگوار نشدند.

امام حسین علیه السلام در روز واقعه نیز بسیار در ارشاد و نصیحت ولایت گریزان و ولایت‌ستیزان تلاش نمود، حتی در گودال قتلگاه نیز دست از ارشاد آنان بر نداشت.

اقدامات کریمانه و ولایتی امام حسین علیه السلام در روز عاشورا زمینه‌ای را فراهم ساخت تا نهایت مهرورزی و مظلومیت ایشان در طول تاریخ برای همگان نشان داده شود و هیچ دست خبیثی قدرت لطمه زدن به آن را پیدا نکند و همیشه راهی باشد تا آزادگان جهان آن را وسیله سعادت خود قرار دهند.

1. Islam
2. Vision
3. Mission
4. Applied Research
5. Content Analysis
6. Content Analysis
7. Large – scale operations
8. Small – scale operations
9. Theme
10. Five Ps For Strategy
11. Strategy is a Plan
12. Strategy is a Ploy
13. Strategy is a Pattern
14. Strategy is a Position
15. Strategy is a Perspective

منابع و مأخذ

منابع عربي:

• قرآن كريم.

﴿٨١﴾

١. آل كاشف الغطاء، محمد حسين (١٤١٣ق/١٩٩٣م)، أصل الشيعة و اصولها، بيروت، مؤسسه الاعلى للمطبوعات.
٢. ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد (بى تا)، العبر و ديوان المبداء و الخبر فى ايام العرب و العجم و البربر و من عاصرهم من ذوى السلطان الاكبير(تاريخ ابن خلدون)، بيروت، مؤسسة جمال للطبعه و النشر.
٣. ابن طاووس، ابوالقاسم على بن موسى بن جعفر بن طاووس (١٣٨٠)، الملهوف على قتلى الطفوف، تحقيق و تقديم الشيخ فارس تبريزيان، تهران، منظمه الاوقاف و الشئون الخيرية.
٤. احمد شلبي (١٩٦٧)، السياسة و الاقتصاد فى التفكير الاسلامي، قاهره، مكتبة النهضة المصرية.
٥. اسعد القاسم (١٤١٨ق)، آزمة الخلافة و الامامة و آثارها المعاصرة، قم، دارالمصطفى.
٦. بلاذري، ابى الحسن احمد بن يحيى بن جابر (بى تا)، فتوح البلدان، بيروت، مكتبة الهلال.
٧. تقى الدين محمد بن تيميه (بى تا)، السياسة الشرعية فى اصلاح الراعي و الرعية، بى جا.
٨. خوارزمى، الموفق بن احمد بن محمد الملکى (١٤١٨ق)، مقتل الحسين، تحقيق الشيخ محمد السماوى، قم، انوار الهدى.
٩. دينوري، ابى حنيفة احمد بن داود (١٩٦٠م)، الاخبار الطول، مصر، دار احياء الكتب العربية.
١٠. سيوطي، جلال الدين (١٣٧٠)، تاريخ الخلفاء، قم، الشريف الرضى.
١١. شيخ مفيد، محمد بن النعمان العكبرى البغدادى (١٤١٠ق)، الارشاد، بيروت، مؤسسة الاعلى للمطبوعات.
١٢. الطبرى، محمد بن جریر (١٣٧٨م)، تاريخ الرسل و الملوك، تحقيق محمد ابوالفضل ابراهيم، بيروت، دارتراث.
١٣. عبد الملك جوينى (بى تا)، غیاث الامم، به نقل از اسعد قاسم، بى جا.
١٤. الغفارى، ناصر بن عبدالله على (١٤١٥ق/١٩٩١م)، اصول مذهب الشيعة الامامية الاثنى عشرية، عرض و نقد، قاهره.
١٥. قمي، شيخ عباس (١٣٦٨)، رموز الشهادة، ترجمة كامل نفس المهموم و نقشة المصدر، تهران، انتشارات اسلاميه.
١٦. ماوردي (١٤١٥ق)، ادب الدنيا و الدين، بيروت، دار ابن كثير.
١٧. المجلسى، مولا محمد باقر (١٣٦٩)، بحار الانوار، تهران، بنفقه المكتبه الاسلاميه.

جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية
كلية التربية والعلوم الإنسانية
قسم التربية الابتدائية

١٨. مسعودی، ابی الحسن علی بن الحسین بن علی (١٤٠٩ق)، *مروج الذهب و معادن الجوهر*، به کوشش یوسف اسعد داغر، ج ٢، قم، دار الهمجره.
١٩. مونس، حسین (١٤٢٣ق/٢٠٠٢م)، *تاریخ قریش، العصر الحدیث*، الشر التوزیع.
٢٠. میثم بن علی بن میثم البحرانی (١٤٠٦ق)، *قواعد المرام فی علم الكلام*، قم، منشورات مکتبة آیة الله العظمی مرعشی النجفی.
٢١. نسائی (بی تا)، *سنن نسائی*، بشرح الحافظ جلال الدین السیوطی و حاشیه الامام السنّی، بیروت، دارالکتب.
٢٢. الهیشمی، شهاب الدین احمد بن حجر (١٣٠٨ق)، *الصواعق المحرقة*، فاهره، مطبعة الشرقیة.
٢٣. یعقوبی، احمد بن اسحاق بن جعفر (١٤٢٣ق)، *تاریخ یعقوبی*، بیروت، دارالکتب العلمیه.

منابع فارسی:

١. آیتی، محمد ابراهیم (١٣٤٧)، *بررسی تاریخ عاشورا (مجموعه سخنرانی‌ها در رادیو ایران)*، با مقدمه علی اکبر غفاری، تهران، کتابفروشی صدق.
٢. ابن خلدون، عبدالرحمن (١٣٦٣ق)، *العبر*، دو جلدی، ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران، مؤسسه تحقیقات و مطالعات فرهنگی.
٣. ابن خلدون، عبدالرحمن (١٣٥٩ق)، مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
٤. ابومخنف، لوط بن یحیی (١٣٧٨ق)، اولین مقتل سالار شهیدان علیهم السلام؛ ترجمه سید علی محمد موسوی جزایری، قم، انتشارات بنی الزهراء علیهم السلام.
٥. احمدی، کوروش (١٣٧٠ق)، *تفکر نوین سیاسی در سیاست خارجی شوروی*، تهران، نشر قومس.
٦. ازغندی، علیرضا (١٣٧٠ق)، *بازدارندگی و همپاییگی استراتژیک*، تهران، نشر قومس.
٧. ازغندی، علیرضا و روشنل، جلیل (١٣٨٧ق)، *مسائل نظامی و استراتژیک معاصر*، تهران، انتشارات سمت.
٨. اعثم، ابی محمد احمد بن علی (١٣٧٢ق)، *الفتوح*، ترجمه محمد احمد بن مستوفی هروی، تصحیح غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
٩. الوانی، سید مهدی (١٣٨٢ق)، *مدیریت عمومی*، تهران، نشر نی.
١٠. امام خمینی علیهم السلام (بی تا)، *حكومة اسلامی*، قم، انتشارات آزادی.
١١. امام خمینی علیهم السلام (١٣٨٥ق)، *الرسائل*، قم، اسماعیلیان.
١٢. امام خمینی علیهم السلام (بی تا)، *صحیفة نور*.
١٣. امام علی علیهم السلام (١٣٧٠ق)، *نهج البلاغه*، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران، سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.

۱۴. بروزگر، ابراهیم (۱۳۸۶)، *تاریخ تحول دولت در اسلام و ایران*، تهران، سمت.
۱۵. بوتول، گستون (۱۳۵۶)، *پولمولوژی؛ جامعه‌شناسی جنگ*، ترجمه فریدون سرمد، تهران، انتشارات دانشگاه ملی ایران.
۱۶. بوفر، آندره (۱۳۶۹)، *استراتژی اقدام*، ترجمه مسعود کشاورز، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۱۷. بوفر، آندره (۱۳۶۶)، *مقدمه‌ای بر استراتژی*، ترجمه مسعود کشاورز، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۱۸. بیلیس، جان و دیگران (۱۳۶۹)، *استراتژی معاصر*، ترجمه هوشمند میرفخرائی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۱۹. بی‌نا (۱۳۸۶) «فرهنگ‌شناسی «شهادت» در نهضت رهایی‌بخش عاشورا»، تهران، جمهوری اسلامی.
۲۰. جعفریان، رسول (۱۳۶۳)، *تاریخ تحول دولت و خلافت*، قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.
۲۱. جعفریان، رسول (۱۳۸۱)، *تأملی در نهضت عاشورا*، قم، انتشارات انصاریان.
۲۲. جمالی، مجید، «برنامه‌ریزی استراتژیک (جزوه)»، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، سال تحصیلی ۷۷-۷۸.
۲۳. جوادی آملی (۱۳۶۸)، *وحی و رهبری*، قم، الزهراء.
۲۴. حائری پزدی، مهدی (۱۹۹۵)، *حکمت و حکومت*؛ بی‌جا، انتشارات شادی.
۲۵. خنیفر، «سلسله مباحث استاد»، سخنرانی‌های محرم ۸۷، قم.
۲۶. خواجه نصیرالدین طوسی (۱۳۳۵)، رساله امامت، به کوشش محمد تقی دانش‌پژوه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۲۷. دیوبید، فرد آر. (۱۳۸۸)، مدیریت استراتژیک، ترجمه پارساییان و اعرابی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲۸. رضائیان، علی (۱۳۷۹)، *مبانی سازمان و مدیریت*، تهران، انتشارات سمت.
۲۹. زرگری نژاد، غلامحسین (۱۳۷۸)، *تاریخ اسلام عصر نبوت*، تهران، سمت.
۳۰. زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۸)، *تاریخ ایران بعد از اسلام*، تهران، امیرکیر، چاپ پنجم.
۳۱. سیف‌زاده، سید حسین (۱۳۶۸)، *نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل*، تهران، نشر سفیر.
۳۲. شریعتی، علی (بی‌تا)، محمد خاتم پیامبران، تهران، انتشارات حسینیه ارشاد، مقاله از هجرت تا وفات.
۳۳. شهیدی، سید جعفر (۱۳۷۱)، *قیام امام حسین علیهم السلام*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۳۴. الشیخ المفید (۱۳۸۸)، الارشاد، ترجمة استاد امیرخان بلوکی، قم، انتشارات تهدیب.
۳۵. صالحی، غلامرضا (۱۳۸۵)، دکترین سیاسی - اجتماعی امام حسین علیہ السلام، تهران، کیهان.
۳۶. عباس‌نژاد، محسن (۱۳۸۴)، قرآن مدیریت و علوم سیاسی، مشهد، بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه.
۳۷. علامه حلی (۱۴۱۷ق)، کشف المراد فی شرح تجوید الاعتقاد، تحقیق حسن حسن‌زاده آملی، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۸. غزالی، ابوحامد محمد (۱۹۶۴)، فضائح الباطنية، تحقیق عبد الرحمن البدوى، قاهره.
۳۹. فرهنگ سخنان امام حسین علیہ السلام، ترجمه و تنظیم به کوشش محمد دشتی، انتشارات مشهور.
۴۰. قمی، شیخ عباس (۱۳۷۹)، متنهای الامال، زندگانی امام حسین علیہ السلام، به کوشش منصور کریمیان، تهران، انتشارات اشرفی.
۴۱. قمی، شیخ عباس (۱۳۸۷)، نفس المهموم، ترجمة علی نظری منفرد، قم، نشر سرور.
۴۲. قبری همدانی، حشمت الله (۱۳۸۶)، رد پای دنیا در فاجعه قرن ۱۴، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۴۳. لقمانی، احمد (۱۳۸۵)، بلوغ عشق و عقل: شبھه‌زدایی از قیام امام حسین علیہ السلام، تهران، قدس.
۴۴. مصباح‌یزدی، محمد تقی (۱۳۷۲)، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.
۴۵. مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، مجموعه آثار، (جلد ۱۶ و ۱۷)، تهران، انتشارات صدرا.
۴۶. مورهد و گریفین (۱۳۸۲)، رفتار سازمانی، ترجمة الوانی و معمازارزاده، تهران، انتشارات مروارید.
۴۷. موسوی، جمال (۱۳۸۰)، «تحقیق درباره تأسیس و وظایف نخستین دیوان در تشکیلات اسلامی»، مجله مقالات و بررسی‌ها، دفتر ۷۰.
۴۸. مینتربرگ و همکاران (۱۳۸۴)، جنگل استراتژی، ترجمة محمود احمدپور، تهران، شرکت پردیس.
۴۹. هلالی، سلیم بن قیس (۱۳۸۷)، اسرار خاندان محمد رسول الله علیہ السلام؛ ترجمة مهدی صباغی، قم، نشر ولیعصر(عج).
۵۰. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب (۱۳۴۷)، تاریخ یعقوبی، ترجمة محمد ابراهیم آیتی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

منابع انگلیسی:

- Adam, e.E. & ebert, R.J., Operations Management, N.Y., Prentice Hall, 1986.

2. Aron,R.; Peace and war; New York, 1973.
3. Chandler, A.D. "Strategy and Structure, The MIT press, Cambridge," 1962.
4. Christensen, Learned, "Anderws and Guth. Business policy: Text and cases Ridard D.Irwin Inc. Hamewood III, 1989.
5. David , Fred R. "Strategin management , 4 the edition, New York: Mcmillan publishing company, "1993.
6. Dictionary of Military Terms ; New York: Wilson Co, 1986 .
7. Earl , Edward H. (ed.) ; Makers of Modern Strategy ; Princeton: Princeton University Press, 1948 .
8. Halle, Louis. ; The Elements of International Strategy ; Lanham: University Press of America, 1984.
9. Handerson, Bruce.d."Harwrd Business Review, November-December," 1989.
10. Harry G. Summers On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War - , 1995.
11. Holisti,K.J; International Politics; Englewood cliffs, 5th ed.,New York: Prentice-Hall,1988.
12. Lee, Christopher; War in Space; London: Hamis Hamilton, 1986.
13. Miles, Raymond E and snow charlec . "Organizational strategy, Structurw, and Process, N.Y:MC , Graw- Hill Book Company", 1978.
14. Mintzberg, Henry. Bruce Anstrand & Joseph Lampel, Strategy safari: A Guided Through The wilds of Strategic management, frentice- Hall, 1998.
15. MINTZBERG, "THE INVISIBLE WORLD OF ASSOCIATION", 2005.
16. New Websters' Dictionary ; New York: World Publishing, 1968 .
17. Osgood, Robert; NATO: The Entangling Alliance ; Chicago: University of Chicago Press, 1962.
18. Proter, Mchael.E."Competitive strategy, NewYork, Free [press, 1980.
19. Proter, Michael. F."Competitive Advantage, NewYork, A Division of McMillan, Inc, The fess press," 1985.
20. Richmond, Herbert; Sea Power in the Modern Word; New York; Arno Press, 1972.
21. Rothfels, H. ; "Clausewitz, in Earl ; Makers of Modern Strategy.
22. Stacey, Ralph, "Strategic management, N.Y:MC 6raw- Hill," 2001.
23. Sprout, Harold ; "Political Geography" , in International Encyclopedia of the Social Sciences ; Vol.

24. Steiner, G.A. "Top management planning, The Mc Millan co. NewYork", 1969.
25. Stoner, James A. & Freeman Edward, "Management, 5the Edition, N.J Prentic- Hall, U.S.A," 1995.
26. The New Columbia Encyclopedia ; New York: Viking Press, 1960 .
27. Tse Sun ; L'Art de la Guerre ; Paris, Presses Pocket, 1993.